

Сергій БАБАНИН[©]

кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна)

ОКРЕМІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ТА ПЕНАЛІЗАЦІЇ ПОСЯГАНЬ НА ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ОСОБИ, ВЧИНЕНИХ У СПІВУЧАСТІ

У статті розглянуті окремі питання криміналізації та пеналізації посягань на життя та здоров'я особи, вчинених у співучасті. Аргументовано, що у чинному кримінальному законодавстві України відсутні єдині критерії криміналізації та пеналізації зазначених посягань. Запропоновано: 1) встановлювати відповідальність за групові посягання на життя чи здоров'я людини та за такі ж посягання, пов'язані з виконанням професійних або громадських обов'язків, у загальних нормах КК України; 2) криміналізувати такі посягання у спеціальних нормах лише у разі, якщо додаткові ознаки діяння суттєво підвищують ступінь його суспільної небезпечності порівняно із загальними нормами; 3) при конструюванні санкцій досліджуваних статей КК України уникати дублювання розмірів одного і того ж виду покарання у різних частинах цих статей.

Ключові слова: кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я, криміналізація, пеналізація, співучасть, призначення покарання, обставини, які пом'якшують та обтяжують покарання.

Постановка проблеми. Життя та здоров'я людини є конституційно визнаною найвищою соціальною цінністю в Україні (ст. 3 Конституції України) [2]. Кримінальне законодавство встановлює найсуворіші примусові заходи, що можуть застосовуватись до осіб, які вчинили посягання на життя чи здоров'я людини. До таких заходів належать, зокрема, визначення законодавцем у Особливій частині КК України об'єктивних та суб'єктивних ознак вказаних посягань, а також встановлення за їх вчинення покарання. У теорії кримінального права ці процеси називають криміналізацією та пеналізацією, відповідно.

Вчинення посягання на життя чи здоров'я людини у співучасті, тобто групою осіб, групою осіб за попередньою змовою, організованою групою або злочинною організацією, є одним з найбільш суспільно небезпечних способів посягання на зазначені цінності, що опосередковано підтверджується підходом законодавця до криміналізації умисного вбивства. Так, вчинення цього кримінального правопорушення за попередньою змовою групою осіб є обтяжуючою це діяння обставиною (п. 12 ч. 2 ст. 115 КК України) [5].

У КК України життя чи здоров'я особи виступають як основним безпосереднім об'єктом складів умисних кримінальних правопорушень (розділ II «Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи» Особливої частини КК України), так і додатковим обов'язковим об'єктом у складах кримінальних правопорушень, передбачених іншими розділами КК України (наприклад, у складах із спеціальним потерпілим (ст.ст. 112, 348, 379 тощо)).

При цьому у чинному кримінальному законодавстві України відсутні єдині критерії криміналізації та пеналізації посягань на життя чи здоров'я людини, вчинених у співучасті.

Наприклад, п. 12 ч. 2 ст. 115 КК України, як зазначалось, визначає обтяжуючою умисне вбивство обставиною лише його вчинення за попередньою змовою групою осіб. Інші ж види співучасті у диспозиції цієї кримінально-правової норми не вказані. У спеціальних нормах, які передбачають кримінальну відповідальність за умисне вбивство спеціальних потерпілих, співучасть взагалі не визнається обтяжуючою відповідальність обставиною.

Схожа ситуація притаманна і питанню встановлення видів та розмірів покарання за посягання на життя чи здоров'я людини, вчинені у співучасті. Так, мінімальним покаранням за кваліфіковане умисне вбивство (ч. 2 ст. 115 КК України) є десять років позбавлення волі; мінімальним покаранням за посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця (ст. 348 КК України) – дев'ять років позбавлення волі; мінімальним покаранням за посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя (ст. 379 КК України) – вісім років позбавлення волі.

Відсутність єдиних критеріїв криміналізації та пеналізації посягань на життя чи здоров'я людини, вчинених, зокрема, у співучасті, не сприяє однаковій правозастосовній та судовій практиці у досліджуваній сфері.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Критерії криміналізації та пеналізації посягань на життя та здоров'я особи, зокрема, вчинених у співучасті, досліджували такі вчені, як М. Бажанов, Ю. Баулін, С. Бородін, Л. Брич, О. Гритенко, Т. Денисова, О. Дудоров, М. Загородников, В. Маляренко, П. Матишевський, М. Мельник, В. Примаченко, В. Трубников, В. Тютюгін, М. Хавронюк, В. Шаблистий та інші.

У теорії кримінального права відсутня уніфікована система критеріїв криміналізації та пеналізації посягань на життя чи здоров'я як будь-якої людини, так і людини з визначеними у кримінальному законі додатковими ознаками (спеціального потерпілого), вчинених у співучасті.

Метою статті є обґрунтування пропозицій щодо уніфікації критеріїв криміналізації та пеналізації посягань на життя чи здоров'я людини, вчинених у співучасті.

Виклад основного матеріалу. Життя та здоров'я особи у КК України, як вже зазначалось, можуть виступати і основним безпосереднім, і додатковим обов'язковим об'єктом складів умисних кримінальних правопорушень, вчинених у співучасті, передбачених різними розділами Особливої частини КК України. При цьому законодавцем використовуються різні технічні прийоми формулювання диспозицій та санкцій кримінально-правових норм, які враховують ті чи інші критерії криміналізації та пеналізації посягань на життя чи здоров'я людини.

У теорії кримінального права напрацьовані загальні підходи до визначення критеріїв криміналізації діянь та врахування їх у відповідних нормах. Зокрема, норма кримінального закону має передбачати тільки ті діяння, які дійсно небезпечні для суспільства і з якими вести боротьбу можна тільки кримінально-правовими засобами. Така вимога є дещо невизначеною: вона знаходиться в інтервалі між криміналізацією максимального числа діянь та між межею, що відмежовує кримінальну відповідальність від адміністративної, цивільної, дисциплінарної [6, с. 366]. При цьому особливу увагу слід приділяти чіткості формулювань у законодавстві, уникненню правових колізій та забезпеченню відповідності кримінально-правових норм рівню суспільної правосвідомості [1, с. 72].

Щодо критеріїв криміналізації та пеналізації посягань на життя чи здоров'я людини, вчинених у співучасті, то при їх обґрунтуванні доцільно враховувати як загальні підходи до криміналізації та пеналізації суспільно небезпечних діянь, так і специфіку вчинення умисних групових кримінальних правопорушень у досліджуваній сфері.

Розрізняють дві групи принципів (критеріїв) криміналізації: 1) соціальні (соціально-психологічні) принципи криміналізації, тобто принципи, що забезпечують соціальну адекватність криміналізації, її допустимість з точки зору основних характеристик соціальних систем і процесів суспільного розвитку, відповідності кримінально-правової норми рівню, характеру суспільної свідомості та стану суспільної думки; 2) системно-правові принципи криміналізації, тобто принципи, що зумовлені вимогою внутрішньої логічної несуперечливості системи норм кримінального права [7, с. 210].

Дослідимо деякі наявні у КК України критерії криміналізації умисних посягань на здоров'я людини, вчинених у співучасті.

Одними з системно-правових критеріїв криміналізації зазначених суспільно небезпечних діянь є диференціація кримінальної відповідальності за їх вчинення залежно від ознак потерпілої особи та наявності ознак співучасті при їх вчиненні.

До загальних кримінально-правових норм, що встановлюють відповідальність за умисні посягання на здоров'я людини, слід віднести ст. 121 «Умисне тяжке тілесне ушкодження», ст. 122 «Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження», ст. 125 «Умисне легке тілесне ушкодження», ст. 126 «Побої і мордування» КК України.

До кримінально-правових норм, що диференціюють кримінальну відповідальність за умисні посягання на здоров'я людини залежно від ознак потерпілої особи, належать, зокрема: ст. 345 «Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу», ст. 345-1 «Погроза або насильство щодо журналіста», ст. 346 «Погроза або насильство щодо державного чи громадського діяча», ст. 350 «Погроза або насильство щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок», ст. 377 «Погроза або насильство щодо судді, народного засідателя чи присяжного», ст. 398 «Погроза або насильство щодо захисника чи представника особи», ст. 405 «Погроза або насильство щодо начальника» КК України.

У наведених кримінально-правових нормах критерієм криміналізації і, одночасно, диференціації кримінальної відповідальності виступає виконання потерпілою особою своїх професійних або громадських обов'язків.

Вбачається, що диференціація у різних нормах кримінальної відповідальності за умисні посягання на здоров'я людини залежно від ознак потерпілої особи є доцільною, якщо додаткові ознаки такої особи суттєво підвищують або знижують ступінь суспільної небезпечності відповідного посягання.

Ступінь суспільної небезпечності діяння безпосередньо впливає на ступінь його тяжкості, що знаходить своє відображення у санкціях кримінально-правових норм.

У більшості з вищенаведених спеціальних норм законодавець ототожнює ступінь суспільної небезпечності легких та середньої тяжкості тілесних ушкоджень, спричинених відповідному спеціальному потерпілому, оскільки передбачає відповідальність за таке діяння у одній частині статті (ч. 2 ст. 345, ч. 2 ст. 345-1, ч. 2 ст. 346, ч. 2 ст. 350, ч. 2 ст. 377, ч. 2 ст. 398 КК України).

Разом з тим законодавець не диференціює кримінальну відповідальність за погрозу або насильство щодо начальника залежно від виду спричиненого тілесного ушкодження, оскільки передбачає відповідальність за будь-яке тілесне ушкодження, побої або вчинення інших насильницьких дій у ч. 2 ст. 405 КК України. При цьому не визнається суспільно небезпечним діянням заподіяння побоїв захиснику чи представнику особи або їх близьким родичам у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги, оскільки таке діяння не криміналізоване у ст. 398 КК України.

Різняться і ступінь тяжкості кримінальних правопорушень з однаковими суспільно небезпечними наслідками, передбачених вищенаведеними спеціальними нормами, про що свідчать їх санкції. Так, наприклад, спричинення легких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень працівникові правоохоронного органу чи його близьким родичам карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк (ч. 2 ст. 345 КК України). Ті ж самі суспільно небезпечні наслідки, спричинені державному чи громадському діячу, караються позбавленням волі на строк від чотирьох до семи років (ч. 2 ст. 346 КК України). Спричинення таких наслідків судді, народному засідателю чи присяжному або їх близьким родичам тягне за собою обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на строк до шести років (ч. 2 ст. 377 КК України), а їх спричинення захиснику чи представнику особи або їх близьким родичам – обмеження волі на строк від трьох до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк (ч. 2 ст. 398 КК України), начальнику – позбавлення волі на строк від двох до семи років (ч. 2 ст. 405 КК України).

Наведене підтверджує доцільність розробки та впровадження уніфікованої системи критеріїв пеналізації тотожних умисних посягань на життя та здоров'я людини.

На відсутність уніфікованого підходу до оцінки ступеня суспільної небезпечності досліджуваних діянь вказують і різні види та розміри призначених судами за їх вчинення покарань, прийняті рішення про звільнення від відбування покарання.

Так, К. був засуджений за кримінальне правопорушення, передбачене ч. 2 ст. 345 КК України, вчинене за таких обставин. 18.02.2025 р. приблизно о 15 год. 50 хв. працівники патрульної поліції С. та П. прибули до адміністративної будівлі поліції, розташованої по вул. Захисників України, 3, м. Шепетівка, де виявили К. та на підставі ст. 32 Закону України «Про Національну поліцію» розпочали перевірку документів по базі «Оберіг» щодо наявності інформації про ухилення останнього від військового призову.

На законну вимогу працівників поліції надати для перевірки документи К. поведився неадекватно, висловлювався в грубій формі щодо працівників поліції, на їх зауваження та законні вимоги припинити свої дії та заспокоїтись – не реагував, після чого намагався втекти з місця події. Реагуючи на поведінку К. та з метою запобігання його втечі, поліцейський ВРПП старший сержант поліції С. зупинив останнього, щоб заспокоїти та забезпечити виконання законних вимог працівників поліції. Однак о 16 год. 11 хв. К., усвідомлюючи, що перед ним перебуває працівник поліції, який виконує покладені на нього службові обов'язки, а також суспільно-небезпечний характер своїх дій, передбачаючи їх суспільно-небезпечні наслідки і бажаючи їх настання, руками штовхав С. в груди, після чого умисно, з метою спричинення тілесних ушкоджень, кулаком правої руки наніс один удар в обличчя останнього, чим спричинив потерпілому тілесні ушкодження у вигляді синця, садна на слизовій оболонці верхньої губи, які кожен окремо та в сукупності відносяться до легких тілесних ушкоджень.

К. призначили покарання у виді трьох років позбавлення волі. Проте, незважаючи на невизнання ним своєї вини, суд звільнив К. від відбування призначеного покарання з випробуванням, встановивши іспитовий строк тривалістю два роки [3].

У іншому випадку за схожих умов Н. було призначено покарання у виді обмеження волі на строк три роки за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 398 КК України, та звільнено від його відбування з випробуванням та встановленням одного року іспитового строку.

Н. вчинив кримінальне правопорушення за таких обставин. Під час виступу адвоката В. 16 листопада 2018 р. в інтересах З. на засіданні 27 сесії VII скликання Буштинської селищної ради Тячівського району Закарпатської області з приводу передачі у власність З. земельної ділянки, Н., який був присутній на засіданні як депутат Буштинської селищної ради Тячівського району Закарпатської області VII скликання, о 16 год. 16 хв. в приміщенні Буштинської селищної ради Тячівського району Закарпатської області в сесійній залі, діючи умисно, усвідомлюючи протиправний характер своїх дій та їх наслідки, розпочав конфлікт з адвокатом В., висловлюючись нецензурною лайкою, погрожуючи останньому фізичною розправою. З метою припинення його виступу і нанесення тілесних ушкоджень кинув у бік адвоката В. залізний стілець, на якому сидів, потрапивши ним по нижніх кінцівках адвоката В., чим спричинив останньому тілесні ушкодження у вигляді забоїв та саден тулуба і кінцівок, які відносяться до легких тілесних ушкоджень, що не спричинили короткочасного розладу здоров'я чи незначної втрати працездатності [4].

Наведені приклади судової практики додатково підтверджують необхідність уніфікації критеріїв пеналізації тотожних умисних посягань на життя та здоров'я людини, що сприятиме, зокрема, однаковій практиці призначення покарання за такі посягання.

У чинному кримінальному законодавстві України врахування ознак співучасті при криміналізації посягань на життя та здоров'я людини також не уніфіковані.

Так, наприклад, п. 12 ч. 2 ст. 115 КК України криміналізує умисне вбивство, вчинене за попередньою змовою групою осіб. Хоча при цьому, згідно з абз. 4 п. 16 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» від 07.02.2003 р. № 2, за цим же пунктом кваліфікуються і випадки вчинення умисного вбивства, організованого групою чи злочинною організацією [8].

У ч. 2 ст. 121 КК України криміналізоване, зокрема, умисне тяжке тілесне ушкодження, вчинене групою осіб, тобто для кваліфікації діяння за цією нормою вид співучасті значення не має. Схожий підхід реалізований і при криміналізації побойів і мордування (ч. 2 ст. 126 КК України), погрози або насильства щодо начальника (ч. 4 ст. 405 КК України).

Разом з тим при криміналізації погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу (ч. 4 ст. 345 КК України) чи журналіста (ч. 4 ст. 345-1 КК України) законодавець до обтяжуючих ці діяння обставин відніс лише їх вчинення організованою групою.

При криміналізації погрози або насильства щодо державного чи громадського діяча (ст. 346 КК України), службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок (ст. 350 КК України), судді, народного засідателя чи присяжного (ст. 377 КК України), захисника чи представника особи (ст. 398 КК України) співучасть не визнається обставиною, яка обтяжує ці види посягань на життя чи здоров'я людини. У цих випадках

вчинення кримінального правопорушення групою осіб за попередньою змовою визнається лише обставиною, яка обтяжує покарання (п. 2 ч. 1 ст. 67 КК України).

Висновки. Наведені аргументи дозволяють стверджувати про доцільність уніфікації критеріїв криміналізації та пеналізації посягань на життя чи здоров'я людини, вчинених у співучасті, та внести окремі пропозиції у цьому напрямі.

Вбачається доцільним у КК України встановлювати відповідальність за посягання на життя чи здоров'я людини, пов'язані з виконанням ними професійних або громадських обов'язків, у загальних нормах. Пропонуємо передбачити у ст. ст. 121, 122, 125, 126 КК України як обтяжуючу обставину вчинення кримінальних правопорушень, передбачених цими статтями, у зв'язку з виконанням професійного або громадського обов'язку.

Аналогічний підхід є доцільним і при криміналізації групових посягань на життя чи здоров'я людини. Пропонуємо у ст.ст. 115, 121, 122, 125, 126 КК України визнати обтяжуючими обставинами вчинення кримінальних правопорушень, передбачених цими статтями, групою осіб або групою осіб за попередньою змовою, а особливо обтяжуючими – їх вчинення організованою групою або злочинною організацією.

При конструюванні санкцій зазначених статей КК України пропонується уникати дублювання розмірів одного і того ж виду покарання у різних частинах цих статей (верхня межа санкції за менш тяжке кримінальне правопорушення повинна бути нижньою межею більш тяжкого).

Криміналізація посягань на життя чи здоров'я людини у спеціальних нормах вбачається доцільною лише у разі, якщо додаткові ознаки діяння суттєво підвищують ступінь його суспільної небезпечності порівняно з ознаками, визначеними у загальних нормах.

Список використаних джерел

1. Давлатов Ш. Б., Трунов О. М. Підстави та принципи криміналізації суспільно небезпечних діянь. *Правова позиція*. 2025. № 2 (47). С. 69-72. DOI: <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2025-2.12>.
2. Конституція України : прийнята на 5-й сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Кримінальна справа 688/954/25 // Архів Шепетівського міськрайонного суду Хмельницької області.
4. Кримінальна справа № 307/2348/19 // Архів Тячівського районного суду Закарпатської області.
5. Кримінальний кодекс України від 05.12.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
6. Марисюк К. До питання про моделі криміналізації діянь. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2022. Т. 9. № 3 (35). С. 364-367. DOI: <https://doi.org/10.23939/law2022.35.364>.
7. Попович О. Принципи криміналізації: поняття, зміст та дотримання (на прикладі ст. 110-2 КК України). *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 4. С. 209-214.
8. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи : постанова Пленуму Верховного Суду України від 07.02.2003 № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03#Text>.

References

1. Davlatov, Sh. B., Trunov, O. M. (2025). Pidstavy ta pryntsyipy kryminalizatsiyi suspilno nebezpechnykh diyany [Grounds and principles of criminalization of socially dangerous acts]. *Pravova pozycja*. No. 2 (47), pp. 69-72. DOI: <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2025-2.12>. [in Ukr.].
2. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine] : pryiniata na 5-iy sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy 28 chervnia 1996 r. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1996. No 30, art. 141 [in Ukr.].
3. Kryminalna sprava № 688/954/25 [Criminal case No. 688/954/25] // Arkhiv Shepetivskoho miskrayonnoho sudu Khmelnytskoyi oblasti. [in Ukr.].
4. Kryminalna sprava № 307/2348/19 [Criminal case No. 307/2348/19] // Arkhiv Tyachivskoho rayonnoho sudu Zakarpatskoyi oblasti. [in Ukr.].
5. Kryminalnyy kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 05 kvitnya 2001 r. [Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine dated April 5, 2001]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>. [in Ukr.].
6. Marysyuk, K. (2022). Do pytannya pro modeli kryminalizatsiyi diyany [On the question of models of criminalization of acts]. *Visnyk Natsional'noho universytetu «Lviv's'ka politekhnikha»*. Seriya: «Yurydychni nauky». Vol. 9, No. 3 (35), pp. 364-367. DOI: <https://doi.org/10.23939/law2022.35.364>. [in Ukr.].

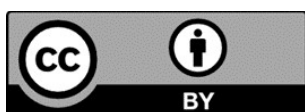
7. Popovych, O. (2018). Prynyspy kryminalizatsiyi: ponyattya, zmist ta dotrymannya (na prykladi st. 110-2 KK Ukrainy). [Principles of criminalization: concept, content and compliance (on the example of Art. 110-2 of the Criminal Code of Ukraine)]. *Pidpryyemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. No. 4. pp. 209-214. [in Ukr.].

8. Pro sudovu praktyku v spravakh pro zlochyny proty zhyttya ta zdorovya osoby: postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 07.02.2003 r. № 2. [On judicial practice in cases of crimes against the life and health of a person: Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine dated 07.02.2003 No. 2]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03#Text>. [in Ukr.].

ABSTRACT

Serhii Babanin. Certain issues of criminalization and penalization of attacks on the life and health of a person committed with complicity. The article considers certain issues of criminalization and penalization of attacks on the life and health of a person committed with complicity. It is argued that the current criminal legislation of Ukraine lacks uniform criteria for criminalization and penalization of the above-mentioned offenses, and the life and health of a person act as the main direct object, and as an additional mandatory object of the structures of intentional criminal offenses committed with complicity, which are provided for by various sections of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine. It is proposed: 1) establish liability for group attacks on human life or health and for the same attacks related to the performance of professional or public duties in the general norms of the Criminal Code of Ukraine (to recognize as aggravating circumstances the commission of criminal offenses provided for in Articles 115, 121, 122, 125, 126 of the Criminal Code of Ukraine by a group of persons or a group of persons in prior conspiracy, and as especially aggravating circumstances their commission by an organized group or criminal organization; to provide in Articles 121, 122, 125, 126 of the Criminal Code of Ukraine as an aggravating circumstance for the commission of criminal offenses provided for by these articles in connection with the performance of professional or public duty); 2) criminalize such encroachments in special norms only if additional features of the act significantly increase the degree of its social danger compared to general norms; 3) when constructing sanctions for the articles of the Criminal Code of Ukraine under study, avoid duplicating the size of the same type of punishment in different parts of these articles (the upper limit of the sanction for a less serious criminal offense should be the lower limit of the more serious one).

Key words: *criminal offenses against life and health, criminalization, penalization, complicity, sentencing, circumstances that mitigate and aggravate punishment.*

Надійшла до редакції: 02.12.2025

Прийнято до друку після рецензування: 10.12.2025

Опубліковано: 31.12.2025